

УДК 316.42

УХАНОВА Н.С., фахівець I категорії НДІП НАПрН України

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ТА АКТИВІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Дослідження проблем формування, функціонування та розвитку гуманітарної політики у контексті побудови громадського суспільства.

Ключові слова: інформаційні технології, гуманітарна політика, глобалізація, громадське суспільство.

Аннотация. Исследование проблем формирования, функционирования и развития гуманитарной политики в контексте построения гражданского общества.

Ключевые слова: информационные технологии, гуманитарная политика, глобализация, гражданское общество.

Summary. Research of forming, functioning and development of humanitarian policy in context of civil society building.

Keywords: Information technologies, humanitarian policy, globalization, civil society

Постановка проблеми. Україна, як і світ загалом, переживають сьогодні складні й суперечливі часи адаптації людини до реалій XXI століття. Глобалізація та інформаційна революція, високі технології й помітна вичерпність природних ресурсів, прагматизація політичних, економічних відносин, різка поляризація бідності і багатства, скорочення тривалості життя, збільшення кількості захворювань та інші тенденції, характерні на початку XXI століття, здійснюються не інакше, як за рахунок людини, яка замість утвердження себе як повноправного суб'єкта власної життєдіяльності надто часто постає у вигляді простого ресурсного додатка сучасного виробництва. Подібне має бути призупиненим, а з часом – ліквідованим як найбільш глибоке відчуження людини від природи, суспільства і від самої себе. Зрозуміло й те, що найбільш дієвим чинником цього має стати державна гуманітарна політика, яка піднімає й утверджує загальнолюдські пріоритети, забезпечує їх реалізацію у всіх сферах людського життя, насамперед, у сфері екології і охорони здоров'я, освіти і культури, науки і релігії, економіки і політики [1]. Поза реалізацією цих пріоритетів українська регіональна цивілізація приречена на занепад. Спроба підготовки більш-менш розгорнутої концепції розвитку гуманітарної сфери України, як і цілого ряду інших програмних документів гуманітарного спрямування, залишились не реалізованими. Формування гуманітарної політики як головного складника політики сучасних державотворчих процесів потребує належної уваги як з боку вчених, так і з боку практичних політиків та державних діячів.

Метою статті є дослідження гуманітарної політики як складового елементу цілісної загальнодержавної політики.

Виклад основних положень. Сучасна епоха характеризується складними та динамічними процесами. Її ведучою тенденцією являє глобалізація, біля “керма” якої стоять транснаціональні компанії (далі – ТНК), США та Євросоюз. ТНК, знаходячи межі суверенності, із функціями, що властиві державі, затверджують себе в якості суб'єкта міжнародного права. Перекроюючи світ і встановлюючи новий світовий порядок, ТНК здійснюють глобальну експансію, закономірним наслідком якої стає перетікання політичної влади із легітимних структур – урядів суверенних держав – в руки неформальних

лідерів світової економіки, що групуються навколо закритих елітарних міжнародних клубів, на зразок Більдербергського клубу або Трьохсторонньої комісії. Головною зброєю досягнення їх геополітичних цілей є засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Їх характерні властивості такі: вони можуть нести як позитивну інформацію, так і дезінформацію. Отже, за допомогою ЗМІ можна маніпулювати свідомістю людей. Одним з наслідків змін у структурі суспільства, викликаних процесом інформатизації, є ерозія номінальних носіїв влади та поступове перенесення реальних владних функцій до центрів підготовки рішень. У сучасній політичній та економічній боротьбі вииграє здатний краще зібрати, обробити й поширити інформацію [2].

Інформаційний простір виник разом із появою людини та людства (3 – 5 млн. років). Його насиченість невпинно зростає. Наприклад, сьогодні один номер газети “Нью-Йорк Таймс” містить інформації більше, ніж було доступно у XVII ст. англійцю за все його життя. Людству із давніх часів відомо, якою буває могутньою як творча, так і руйнівна сила слова. Так, інформаційно-психологічну дію на противника (класового або військово-політичного) почали застосовувати із глибокої давнини. За допомогою інформаційних засобів, як вчить історія, можна виправдати багато і навіть все, що завгодно. І в цьому, судячи з усього, був впевнений король Пруссії Фрідріх II, який казав: “Якщо вам подобається будь-чия провінція – беріть її. Завжди знайдеться достатня кількість істориків та юристів, котрі візьмуться довести, що ви маєте на неї історичні права...” [3].

Світова спільнота зазнала корінних та якісних зрушень: в характері глобальних протиріч і тенденцій, а також рушійних силах світового розвитку. На виникнення нової епохи потужний вплив справила революція в ЗМІ і перш за все в електронних засобах інформації, основу яких складає телебачення. Вважається, що інформація повинна надаватись не сама по собі, а лише як засіб формування суспільної думки, регулювання соціальної поведінки великих людських мас, тобто щось на зразок команд, які подаються від однієї частини машини до іншої. Звідси необхідність створення механізмів відсіву небажаної інформації, різні форми цензури, незважаючи на формальну її заборону і т.п. Для структур влади завжди великою спокусою є можливість регулювати інформаційні потоки у бажаному для себе напрямі, або, навіть, вводити в канали комунікації дезінформацію, якщо того, як вони вважають, потребують інтереси держави. Така політика може надати деякі тактичні переваги, але досвід вчить, що в стратегічному вимірі вона є помилковою, а в перспективі – підриває довіру людей і призводить до конфліктогенних ситуацій. Сучасна політика по праву стала масмедійною політикою. Суспільний клас, що володіє масмедіа, володіє і політичною владою [4].

Так, наприклад, по впливу на аудиторію “Інтеру” немає рівних в Україні. Він віщає на 96 % території, відрізняється якісним сигналом, оперативністю та добрим наповненням розважальних програм. За даними компанії “GfK Ukraine”, що спеціалізується проведенні маркетингових досліджень по всій території України, середня аудиторія каналу складає більше 20 % всього населення України [5]. Напередодні чергових виборів, а підготовка до президентської кампанії 2015 року йде повним ходом, тому важливість впливу масмедіа, а особливо телебачення на інформаційну політику важко переоцінити. Інструментом світової гегемонії також становиться Інтернет. Глобальні інформаційні системи та інформаційні технології створюють інформаційне середовище, де практично відсутні державні кордони, обмеження на інформаційні впливи, обмеження на поширення інформації, яку до цього часу не можна було безкарно поширювати, обмеження на розміщення та отримання інформації, зокрема інформації щодо виробництва зброї, проведення терористичних

операцій та інше. Суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призвели до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися у сучасному інформаційному середовищі [6].

При всьому значенні громадянського суспільства, як однієї з гарантій від встановлення тоталітарного режиму, згортання демократії, загального одержавлення (“метизація”) суспільних відносин можливостей його перебільшувати не варто. Діяльність переважної більшості інститутів громадського суспільства підпорядковується, як свідчить наше сьогоденне життя, обслуговуванню інтересів панівних класів [7]. Держава, як відмічали К. Маркс і Ф. Енгельс у першому томі “Німецької ідеології”, набула самостійного існування поряд із громадським суспільством і поза ним; але на ділі держава є не що інше, як форма організації, яку неминуче повинні прийняти буржуа, щоб – як зовні, так і усередині держави – взаємно гарантувати свою власність і свої інтереси” [8, с. 62].

Кажучи спрощено, проблема полягає в тому, щоб поставити діяльність державних органів під контроль інститутів громадського суспільства, створити сприятливі умови для здійснення громадянами визнаних прав і свобод, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. З цією метою Конституція України гарантувала громадянам право на свободу об’єднань в політичні партії та громадські організації.

На даний час в державі зареєстровано більше 200 політичних партій. Але більшість з них важко назвати партіями. Як правило, це малочисельні групи людей, які об’єднуються в зв’язку із парламентськими або президентськими виборами. Програми таких “партій” мало відрізняються одна від одної, а місце в суспільстві залежить від авторитету лідерів, частенько – від їх здатності популістською демагогією залучити на свій бік виборців.

На жаль, ні прийняття Закону України “Про політичні партії” [9], ні проведення останніх парламентських виборів, не прискорили політичну структурування суспільства – створення декількох потужних партій, які б, відображуючи соціально-класову структуру суспільства, відрізнялися б чіткою ідеологічною та політичною орієнтацією, баченням шляхів та перспектив суспільного розвитку, програмними установками. А практика виборів по так званих “закритих списках” призвела до того, що багато партій, стали використовуватись представниками олігархічних груп і навіть кримінальних авторитетів для проникнення в парламент та місцеві представницькі органи з метою, як говорили класики, “гарантувати свою власність і свої інтереси”.

Що торкається масових, так званих, “традиційних” організацій – професійних, жіночих, молодіжних, ветеранських та ін., то вони недостатньо використовують надані можливості для захисту конституційних прав та законних інтересів своїх членів та вплив на економічне і соціальне життя держави.

Після проголошення незалежності в країні широке поширення отримали так звані “недержавні організації” – всілякі “фонди”, “центри”, “асоціації” та ін. структури. Частина з них існує в основному на грошові вливання (гранти) іноземних спонсорів і фактично є легальними провідниками інтересів деяких іноземних держав.

Як результат цього, не сформувалося і “громадське суспільство”. Не відбулося жодних позитивних зрушень у самоорганізації населення, створення ним мережі громадських організацій, які б були відгуком на суспільні виклики. Навряд чи можна серйозно сприймати ті крихітні самодіяльні осередки, які сиротливо і самотньо

вкраплені в деякі ділянки соціального поля нашого суспільства, і як зазначалось раніше – багато з них тримається завдяки ґрунтовній допомозі з-за кордону.

У суспільстві сталася деградація й атрофування групової солідарності. При цьому соціальний інститут – профспілки, однією з основних функцій якого є встановлення солідаристських зв'язків між людьми і проведення солідарних соціальних акцій, формально в Україні існує.

Серед парадоксів українського суспільства, що трансформується, потрібно назвати глобалізацію та деякі елементи архаїзації, що накладаються одне на одне.

Як відзначалось раніше, глобалізація проникає в усі суспільства, у тому числі в українське, і спрощує всі види комунікації. Разом з тим в новітньому українському суспільстві під гаслом відродження національної культури, традицій, мови, в умовах всебічної комунікації практично нерідко реалізуються установки на відродження елементів національної культури в моделях XVII-XIX ст. У суспільстві, де дві третини населення живе в містах, абсолютно нереально відродити спосіб життя патріархального села, так само як і зробити органічною для сучасних стилів життя поведінку послідовників запорізьких козаків. Утім, незважаючи на свою безперспективність для суспільства в цілому, вони знаходили деякий відгук у представників окремих соціальних груп і особливо були затребувані в деяких регіонах. Ці факти можна пояснити лише як прояв постмодерністської практики співіснування і взаємодії будь-яких традицій [10].

Як результат такого стану, маємо гігантську соціальну поляризацію, масштабну бідність, причому бідність навіть працюючого населення, широкі випадки корупції і деформовану моральність.

У цих умовах українська політична еліта виявилася не до кінця спроможна дати адекватні відповіді на ті історичні виклики, які стали перед нею. Загальною рисою діяльності всіх команд української влади останніх двадцяти років була їх “нестратегічність”.

Невизначеність стратегії розвитку країни маскувалася за допомогою різного роду політико-правових абстракцій. Жоден з політичних проєктів, що проголошувався, не був розроблений на основі професійного, наукового розрахунку вигод і втрат. Проголошені проєкти не були і не є результатом інтелектуального змагання і подальшого відбору кращого з них. Вони створювались на догоду політичній кон'юктурі, на основі привабливих гасел, абстрактних штампів типу: демократичні цінності, верховенство права, свобода слова, громадянське суспільство тощо. Зокрема, Україна зайняла 126 місце в рейтингу свободи слова із 179 країн за 2012 рік, котрий був опублікований міжнародною організацією “Репортери без кордонів”.

Лідирує в рейтингу Фінляндія, Нідерланди та Норвегія, замикають список Еритрея, Північна Корея та Туркменія, в яких власті тотально контролюють ЗМІ.

Сьогодні, як і протягом минулих років, ні окремих соціальних суб'єктів, ні коаліція суб'єктів не готові не на словах, а на ділі виступити, взяти на себе роль представника ключових інтересів українського суспільства як цілого. Поки що кожен з відомих соціальних суб'єктів – політична еліта, інтелігенція, великі власники (олігархи), еліта силових структур не в змозі взяти на себе роль агента, здатного піднятися до розуміння історичного виклику, що стоїть перед країною, і добитися схвалення і підтримки більшої частини громадян.

У перші роки після проголошення незалежності були реальні можливості організувати соціальний рух, який об'єднав би більшість громадян. Цей рух можна було створити на основі зрозумілої і привабливої для різних верств і груп ідеї, що зачіпала б їхні інтереси. Сьогодні це зробити важче, оскільки населення пережило вже декілька

емоційних піднесень, ґрунтованих на надії і вірі, що певні політичні сили зможуть організувати державу і суспільство таким чином, що підвищиться добробут народу, з'явиться визначеність у соціальних відносинах і в цілому людям стане жити комфортніше. Поряд з певними намаганнями раціоналізувати свідомість, “позбавити світ чар”, наблизитися до європейських зразків свідомості хоча б в елітних прошарках відбувається відродження до життя тіней минулого, від яких, здавалося б, вже давно звільнилося наше суспільство. У суспільстві поступово формується ставлення до насильства, навіть фізичного, як до виправданого засобу боротьби з політичними опонентами. Вже вкотре у нашій історії “революційна законність” намагається посісти місце законності як такої.

У зовнішній політиці країна до цього часу не визначила і не закріпила свою геополітичну ідентичність. Протягом двадцяти років правляча еліта кидалася між полюсами: від декларації зміцнення співпраці з СНД до заяви про прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу, від реальної відмови від ядерної зброї до заяви про бажання вступити в НАТО.

Як свою заслугу український політикум підносить збереження суверенітету і державності. Проте за великим рахунком це заслуга не лише внутрішніх агентів, а й зовнішніх. Причому в умовах міжнародного стану останніх років цей чинник, тобто зовнішній, був значиміший, ніж внутрішній. Зокрема, не варто спрощувати проблему економічного суверенітету України. Існує реальна конкуренція між російськими і українськими фінансово-промисловими групами, між ТНК, між олігархами на світовому ринку. У Росії є немало олігархів і ФПГ, що бажують дістатися до українських ресурсів, до українського ринку й української економіки. Загрози для економічного суверенітету України дійсно існують.

На основі нових соціальних відносин в особи формуються соціальні очікування. Нові принципи і правила існування практик стають базою для проектування особою своєї соціальної поведінки. Особа адаптується до нового соціального середовища через засвоєння нових соціальних відносин, звикає до даних обставин.

Висновки.

Політика в прямому та переносному сенсі, збереження особистої та професійної самостійності, переживання сучасності як загрози та виклику, ідеологія як фундамент і одночасно область відторгнення для концептуальної роботи – всі ці колізії не перестали бути актуальними для сучасної історичної свідомості.

Інформаційна цивілізація ще більше ставить під загрозу ідею рівності людей, створює передумови нового розшарування суспільства за ознакою володіння певною інформацією. Інформаційне суспільство висуває новий клас, так званий “knowledge-class”, що володіє знаннями та інформацією, вміло їх пристосовує до життя, отримує від цього вигоду [11]. Сьогодні можна охарактеризувати наше суспільство з політико-культурної точки зору як хворе: присутні і соціопатії, і соціофобії, широкого різноманіття набули і різноманітні девіації.

Також враховуючи сучасний роз'єднаний стан громадського суспільства, високий градус політизованості його національної свідомості, можна акцентувати увагу на необхідності створення та функціонування визначених інститутів. Їхня діяльність сприяла б успішному проведенню державної гуманітарної політики, вирішенню насущних питань самоідентифікації, духовно-культурного буття, креативного потенціалу, самозбереження і консолідації народу України – тобто ті питання, які сьогодні хвилюють суспільство.

Таким чином, відповідальна гуманітарна політика в Україні здійснюватиметься лише за умови активної співпраці держави і громадянського суспільства. Лише за умови рівноправного діалогу можна домогтися максимального врахування інтересів та потреб громадян у гуманітарній сфері та ефективної реалізації прийнятих в умовах консенсусу рішень, що передбачає рівну відповідальність учасників за втілення у життя намічених кроків [12].

Водночас успішний діалог передбачає і високий рівень кваліфікації усіх його учасників. Тому інститути громадянського суспільства – професійні спілки, благодійні та громадські організації та рухи, політичні партії, професійні об’єднання, асоціації, творчі спілки, незалежні ЗМІ, органи самоорганізації населення за місцем проживання – покликані генерувати громадянські ініціативи в різних сферах суспільного життя, створювати організаційні умови для їх підтримки та успішного здійснення. Вирішальною передумовою активізації інститутів громадянського суспільства є переконання громадян у можливості їх ефективного використання для обстоювання власних інтересів.

Використана література

1. Волошин А.І. Енциклопедія сучасної України. – Т. 5 / А.І. Волошин. – К., 2006. – С. 120.
2. Панарин А.С. Информационные политические технологии в условиях “открытого общества” // Кентавр. – 1994. – № 2. – С. 30.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура ; [пер с англ.] ; под науч. ред. О.И. Шкартана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 395.
4. Даніл’ян В.О. Соціально-філософський аналіз феномена інформації // Філософські обрії : науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Київ-Полтава, 2005. – Вип. 13. – С. 79-87.
5. Мигович Р. “Интер” пошел с молотка / Газета “Труд”. – № 11(1022) от 08.02.13 р.
6. Белл Д. Постиндустриальное общество. – М. : Академия, 1997. – 578 с.
7. Алексеев О. Практическая субсидарность / О. Алексеев, П. Щедровицкий // Казанский федералист. – 2002. – № 4. – С. 37-49.
8. Маркс К. Німецька ідеологія / К. Маркс, Ф. Енгельс. – Соч. Т. 3. – М. : Прогрес, 1984. – С. 62.
9. Про політичні партії : Закон України від 05.04.01 р. № 2365-III. – Режим доступу : [//www.zakon.rada.gov.ua/go/2365-14](http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2365-14)
10. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2- т. Том 1 : Аналітичні матеріали. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – С. 552-565.
11. Perspectives on national sovereignty and information technology in the 21st century. – Kuala Lumpur : Institute of Diplomacy and Foreign Relations, 2000 р.
12. Парахонський Б.О. Гуманітаризація науки – стратегія інтелектуального розвитку України / Б.О. Парахонський, В.П. Загороднюк. – К. : НІСД, 1996. – С. 23.

~~~~~ * * * ~~~~~